

УДК 330.341.1

РОЛЬ КАЗАХСТАНУ У СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІЙ МОДЕРНІЗАЦІЇ КРАЇН ЄВРАЗІЙСЬКОГО ЕКОНОМІЧНОГО СОЮЗУ

У статті аналізуються проблеми суспільно-політичної модернізації Казахстану в рамках інтеграційного об'єднання Євразійського економічного союзу. Розглянуто вплив процесів інноваційного та постіндустріального розвитку на сучасний стан і перспективи соціально-політичної трансформації країни.

Ключові слова: модернізація, інтеграція, трансформація, соціальний, політичний.

Соціальна модернізація в Казахстані відбувається на фоні інтеграційних процесів в рамках Євразійського економічного союзу (ЄАЕС), який створено 29 травня 2014 року, а з 1 січня 2015 року договір набув чинності. До нього увійшли Білорусь, Казахстан і Росія, 2 січня – Вірменія, а 14 травня приєднався Киргизстан. Нині мета і зміст соціальної модернізації Казахстану полягають у тому, щоб підготувати суспільство до життя в умовах нової індустріально-інноваційної економіки, знайти оптимальний баланс між форсованим економічним розвитком і широким забезпеченням суспільних благ; установити соціальні відносини, побудовані на принципах права і справедливості. Безумовно, у числі пріоритетів – укріплення стратегічного партнерства на просторі Євразії. У рамках ЄАЕС, як заявлено, не тільки ліквідуються бар'єри на шляху торгових і інвестиційних потоків, але й формується на принципах СОТ загальний соціально-економічний простір з єдиною політикою у різних галузях господарства, єдиними стандартами; розвивається промислова і

**ВАСИЛЬЄВ О.А.,
доктор технічних
наук, головний
науковий
співробітник
ДУ «Інститут
всесвітньої історії»
НАН України**

технологічна кооперація, здійснюються спільні наукові і освітні програми. Казахстан входить у теперішній етап інтеграційного проекту ЄАЕС з певними економічними труднощами. Витоки проблем фінансової системи Казахстану полягають не тільки в девальвації російського рубля і не тільки у зниженні нафтових цін. Головна причина у тому, що фактично вичерпана базова економічна парадигма, в рамках якої розвивався Казахстан з початку періоду незалежності. Трималась вона на трьох основах: високих цінах на експортну сировину, іноземних інвестиціях та зовнішніх позиках. Це дозволяло країні нарощувати споживання та навіть здійснювати такі грандіозні проекти, як перенесення столиці, і численні світові форуми.

Сьогодні всі держави світу можна умовно поділити на три групи. Першу складають ті країни, які головною умовою розвитку вважають отримання знань. Другу – країни, які на базі цих знань створюють новітні технології. До третьої належать ті, які забезпечують перші дві групи природними, енергетичними і кадровими ресурсами [1].

У ХХ ст. фактично завершено політику військової колонізації. Зараз вибрано інший метод підкорення – технологічне домінування. Сьогодні наука є світовим трендом. Висновки ЮНЕСКО говорять, що незважаючи на кризу, за останні 15 років витрати на науку у світі зросли на 30,7%, випередивши зростання глобального ВВП (20%). Особливо швидко нарощують фінансування науки країни Південно-Східної Азії. У світі найбільшу частку своїх доходів у науку вкладає Ізраїль — 4,21% ВВП. Навіть країни Африки дедалі частіше роблять ставку на дослідження та інновації, намагаючись вибратися з пастки бідності. У 2013 р. у світі працювало 7,8 млн вчених, що на 20% більше, ніж у 2007 р. Таке стрімке зростання кількості дослідників актуалізує завдання створення потужних дослідницьких центрів у країнах, які зацікавлені у своєму сталому науково-технологічному розвитку [2].

Міжнародні економічні відносини завжди були нерівними і складними, адже розвиток одних частин світової системи здійснюється за рахунок інших. Для залежних країн ці відносини означають експорт прибутків і відсоткових платежів. Результат відомий — виведення сформованого надлишку капіталу і втрата контролю за виробничими ресурсами.

Історичний аналіз дає змогу виокремити три типи структурної залежності: колоніальна, фінансово-промислова та незалежність за участі

транснаціональних корпорацій. Кожна з них зумовлює не лише міжнародні відносини цих країн, а й їхню внутрішню структуру. Вона характеризує спеціалізацію виробництва, форми нагромадження капіталу, тип відтворення економіки, а також їхню соціальну і політичну структури. За формою колоніальної та фінансово-промислової залежності відбувалась орієнтація на виробництво експортних товарів (золота, срібла, тропічної продукції в епоху колоніалізму; сировинних товарів і сільськогосподарської продукції в епоху фінансово-промислової залежності). Структуру виробництва країни визначали закріплена спеціалізація і монокультурність у цілих регіонах. Всі країни, які змушені виробляти винятково сировинні товари, мають усвідомити, що в такий спосіб їх на сильно утримують у бідності [3].

Структурна залежність за тих чи інших історичних реалій загострювалась у формі ресурсної і технологічної залежностей. Вони включали економічну спеціалізацію, структуру виробництва, продуктивність праці, умови торгівлі, ресурсну забезпеченість. Варто також враховувати особливості нагромадження капіталу та доступу до фінансових ресурсів, лібералізацію ринку, функціонування ринку інтелектуальної власності, хвилі інновацій та інвестицій у людський капітал. У Казахстані, як і в решті залежних країн, до причин консервування структурної залежності належать перешкоди на шляху до діяльності, пов'язаної з високими технологіями, а також значні витрати, що обмежують можливості відкривати багатонаціональні корпорації. Водночас не варто забувати про макроекономічні асиметрії, що сприяють розбіжностям у рівнях автономії макроекономічної політики через залежність від нестабільного міжнародного фінансування.

Казахстану необхідно подолати залежність від розвинених країн, споживаючи вироблені в них товари на запозичені під високі відсотки кредитні ресурси. Слід орієнтуватися на тривалий промисловий ренесанс, який дасть змогу використати наявний у країні ресурсний і людський капітал, вирішити проблему безробіття та закласти підвалини структурної трансформації казахстанської економіки.

Необхідно запозичити досвід Європейського Союзу щодо промислової політики у контексті стратегії «Європа 2020», яка ґрунтується на усвідомленні того, що сильна виробнича база має важливе значення для багатой економічно успіш-

ної Європи. Європейська Комісія реалізує аносований процес реіндустріалізації, плануючи до 2020 р. збільшити частку виробничої промисловості у ВВП до 20% порівняно із нинішніми 15%. Діалектика залежності економічного розвитку та ефективної імплементації індустріальної політики визначається тим, що рушійною силою збільшення несировинного експорту є макроекономічна політика держави, що повинна стимулювати структурні зрушення в економіці на користь високотехнологічних галузей промисловості. Лише на основі адекватної макроекономічної політики можна розробити детальні структурні заходи для зміни пріоритетів розвитку промисловості загалом та експорту зокрема. Економічний розвиток, серед іншого, стимулюється зростанням продуктивності праці, яке відбувається за рахунок підприємств, що в пошуках зменшення витрат і збільшення прибутків впроваджують нові технології. Саме по собі виробництво виступає основним джерелом інвестицій у науково-дослідні роботи, ключовим елементом експорту і головним рушієм для зайнятості в інших секторах, включаючи сервісний [2]. Міжнародний досвід свідчить, що кожне додаткове робоче місце у виробництві створює від 0,5 до 2 робочих місць в інших секторах економіки. Успішність нових підприємств залежить від таких факторів, як підприємницькі здібності їх керівників, професійний рівень працівників, доступ до технологічних розробок і сприятливий бізнес-клімат. Посилення зв'язку між серійним виробництвом і супутніми сервісами також потребує серйозної уваги. На сьогодні частка робочих місць у промисловості, які пов'язані зі сферою обслуговування, у ЄС становить близько 40%, йде мова про бурхливе зростання сфери послуг — «сервітизацію» виробництва і збільшення частки послуг у кінцевому обсязі виробництва [1].

Ефективність державного впливу може бути визначальним фактором у процесі економічної трансформації. Стимулювання промислового розвитку передбачає реалізацію таких завдань, як стабілізація валютного курсу, оптимізація податкової політики, імплементація механізмів державного стимулювання експорту, диверсифікація ринків збуту шляхом активного проведення вертикально-спеціалізованої індустріалізації, залучення прямих іноземних інвестицій, стимулювання зростання заробітної плати, підвищення кваліфікації робочої сили. Окреслене сприятиме здійсненню як економічної модернізації (в сенсі зростання частки ек-

портного ринку і вартості одиниці виробленої продукції), так і соціальної модернізації, направленої на зростання зайнятості та реальної заробітної плати. Таким чином, економічний прагматизм поступово трансформуватиметься в економічний гуманізм [2].

Говорити про інноваційне виробництво можна буде тільки тоді, коли буде створено ринок інтелектуальної власності, коли великий бізнес почне купувати науково-технологічні розробки. Зокрема концепція національної технологічної ініціативи і переходу до наступного технологічного укладу повинна передбачати першість цифрових технологій, без яких у реальному виробництві неможна обійтись. Потрібні матеріали нового покоління, освоєння і впровадження аддитивних технологій та їх розвиток. Це має стати основою розвитку і модернізації верстатобудування і робототехніки. Не можна обійтись також без наноматеріалів і нанотехнологій, які дозволять створити штучний інтелект. Це дасть можливість підвищити продуктивність праці у десятки разів і наблизити коефіцієнт використання матеріалу до одиниці, створити принципово нові виробничі технології. Зайняти лідируючі позиції у постіндустріальних технологіях неможливо без глибоких знань, побудованих на фундаментальних дослідженнях. Для успішного вирішення всіх інноваційних завдань Казахстану необхідно принципово змінити систему освіти в школах і вишах, суттєво підвищити рівень підготовки з точних і технічних дисциплін, підняти соціальний престиж професій інженера і науковця. Важливо також розподілити інженерно-наукові кадри по всій території Казахстану рівномірно, а не концентрувати їх в Астані та Алматі [4].

Частка технологій п'ятого укладу в Казахстані складає менше 10%, більше ніж половина вітчизняних технологій відносяться до четвертого рівня, близько третини – третього. На наступну технологічну сходинку можна перейти, тільки міцно спираючись на попередню, оскільки кожний технологічний уклад обумовлений необхідністю появи більш сучасних продуктивних сил при відповідних виробничих відносинах. При цьому важливо зберегти знання і практику попередніх укладів, оскільки неможливо зберегти стійкість без теорії і практики попередніх укладів. Однією з обов'язкових умов переходу до п'ятого технологічного укладу – використання інформаційних технологій. Найбільш розвинені країни засвоїли їх і успішно використовують. За останні 15 років Казахстан продемон-

стрував значні досягнення, забезпечивши щорічне зростання на 7 відсотків і значне підвищення ВВП на душу населення до приблизно 12,5 тис. дол. США. Номінальний ВВП Казахстану у 2015 р. перевищив 200 млрд. дол. США при кількості населення у 16,1 млн осіб [5].

Країна використала можливості, пов'язані з високими світовими цінами на сировинні товари казахстанського експорту, для розвитку економіки і накопичення значних валютних резервів.

За прогнозами МВФ, темпи зростання світової економіки у 2016 році будуть на рівні 3,2%, а у 2017 – 3,7%. Ціни на сировинні товари залишаться на низькому рівні, і Казахстану необхідно розробити нову модель зростання економіки. Потрібно враховувати, що зростання економіки в країнах Центральної Азії в останні роки уповільнилось до приблизно 1% на рік, і прогнозується незначне зростання у середньостроковій перспективі, очікуються також скорочення обсягів торгівлі з Росією і Китаєм. Казахстану необхідно зосередитись на укріпленні макроекономічних основ, побудові більш відкритої і інтегрованої економіки, впровадженню прозорих державних інститутів, розвитку інноваційної діяльності і підприємництва. Регіон має стати мостом і транзитним вузлом на просторах Євразії [4].

Головне завдання, що стоїть сьогодні перед казахстанським суспільством – кардинально змінити ставлення до моральних цінностей, які повинні базуватись на багатій казахстанській історії, споконвічних традиціях, національній свідомості. Необхідно зробити основним соціальним пріоритетом знання і інтелект, стремління отримати якісну освіту, проводити активні фундаментальні і прикладні дослідження, позбутися суцільного споживацького вірусу. Казахстан здатен досягти технологічного лідерства в певних сферах економіки завдяки багатим природним ресурсам, великій території і значному людському потенціалу, незважаючи на складну зовнішньополітичну і економічну ситуацію. Тут важливим є стратегічний підхід до вирішення завдань, правильне розподілення ресурсів і жорсткий контроль з побудовою чіткої, прозорої і зрозумілої схеми роботи [3].

Казахстан докладает зусиль щодо розвитку інноваційної діяльності в науці і бізнесі. Успішний процес комерціалізації технологій зможе дозволити підвищити економічну конкурентоспроможність країни у довгостроковій перспективі за рахунок системного підходу з використанням ціле-

спрямованих заходів і програм підтримки. Знання та інновації давно визнані як ключові фактори конкурентного економічного зростання і скорочення бідності. Сьогодні у Казахстані апробується нова модель стимулювання інноваційної діяльності і комерціалізації технологій у рамках проекту, що реалізується Міністерством освіти і науки за підтримкою Всесвітнього банку. Важливим кроком є створення Центру комерціалізації технологій (ЦКТ), який став корисним інструментом у підвищенні потенціалу вчених і спеціалістів в рамках національної інноваційної системи. ЦКТ створив спільноту висококваліфікованих менеджерів з комерціалізації технологій, чий навички і знання допоможуть казахстанським вченим досягнути успішних результатів у впровадженні результатів їх наукових досліджень. Крім того, ЦКТ розробив і запровадив додаткову фінансову програму з видачі грантів на комерціалізацію технологій, направлену на підтримку життєздатності концепції і розробку прототипу [5]. Керівництво Казахстану проводить виважену політику поступового переходу від попередньої схеми соціального захисту населення до формування і вироблення нових критеріїв існування в умовах ринкової економіки. Впроваджується конструктивна ідея «Суспільства загальної праці», оскільки врешті-решт усі цінності світової цивілізації, усі економічні та культурні багатства створюються людською працею, а не віртуальними фінансовими інститутами. Казахстанська політика соціальної модернізації повинна спиратися на реальну творчу працю. Тема гідної праці викликала в казахстанському суспільстві широкий резонанс і підтримку. Економічна і соціальна модернізація, за зазначеною концепцією, повинні йти максимально синхронно. Новітні виробництва, нові системи освіти і науки, розвиток середнього класу, розширення соціальних гарантій потребують своєчасного корегування всієї системи соціальних відношень. Як свідчить міжнародний досвід, процес модернізації супроводжується посиленням активності громадян, розкриттям їхнього творчого потенціалу [6].

У Казахстані держава є ініціатором і головною рушійною силою процесу соціальної модернізації. Стратегія держави будується в напрямку від соціального захисту до соціального прогресу. За роки незалежного розвитку за низкою параметрів реформування соціальної сфери Казахстан успішно випередив країни ОАЕС і пішов далі своїх партнерів. Це стосується пенсійної, банківської, кре-

дитно-фінансової систем, ЖКГ, частково освіти й охорони здоров'я, соціального захисту. На думку керівництва країни [6], Казахстану як лідеру соціальних реформ важливо взяти на себе ініціативу і розробити цілісну модель соціальної модернізації, привабливу для всіх партнерів з євразійської інтеграції. Важливо не просто враховувати всі виклики в ході побудови модернізаційної політики, а й визначити єдине розуміння процесу соціальної модернізації, яким усі державні органи повинні керуватись. На сьогодні мета і зміст соціальної модернізації полягає в тому, щоб підготувати суспільство до життя в умовах нової індустріально-інноваційної економіки, знайти оптимальний баланс між форсованим економічним розвитком і широким забезпеченням суспільних благ, установити соціальні відносини, побудовані на принципах права і справедливості. Головні завдання керівництва країни у рамках модернізаційного процесу є такими [6]:

- прийняти і привести до дії справедливі закони і чіткі правові норми запобігання, регулювання та розв'язання конфліктних ситуацій, а також функціонування всієї системи соціальних відносин;

- розробити і впровадити систему якісних соціальних стандартів казахстанців і професійних кваліфікацій, особливо економічно активного населення;

- створити ефективну модель соціально-трудових відносин, в основі якої будуть механізми партнерства держави, приватного сектору і професійних спілок;

- розвивати самоорганізаційні начала в житті казахстанців, у тому числі органи місцевого самоуправління, «осучаснити» інститути громадянського суспільства, які повинні стати дієвими інструментами реалізації соціальних ініціатив громадян;

- суттєво підвищити інформаційну складову життя казахстанського суспільства, розширити можливості інтернет-технологій як у питаннях інформування громадян, так і укріпленні постійного «зворотнього зв'язку» між державою і населенням;

- створити умови безперервного зростання середнього класу, зародження і розвитку креатив-

ного класу - головних рушійних сил інноваційної економіки;

- подолати такі явища, як утриманство і соціальний інфантилізм, упровадити нову мотивацію до трудової діяльності та благополуччя, засновану на високій відповідальності особистості й бізнесу, партнерській взаємодії всіх суб'єктів трудових відносин із державою.

Соціально-політична модернізація Казахстану потребує здійснення інституціональних перетворень, вибору форм гнучкого поєднання ринкових механізмів, інструментів державного регулювання економіки та сучасних інститутів громадянського суспільства. Тільки при безумовному дотриманні пріоритетності соціальних завдань реформ можна сподіватись на створення потужних стимулів економічного зростання, технічного переозброєння виробництва і підвищення його ефективності.

Керівництво Казахстану намагається свою роботу будувати на основі тісної взаємодії держави, бізнесу і громадян. Модернізація стане успішною лише тоді, якщо базуватиметься на реальних економічних досягненнях, повністю пов'язаних із форсованим індустріально-інноваційним розвитком.

Висновки.

За роки незалежності у Казахстані створено міцний фундамент соціальної держави. Об'єктивно країна впритул наблизилася до якісного рівня соціального розвитку середньоевропейських країн. Стандарти життя мешканців країни невпинно зростають. Процеси інноваційного та постіндустріального розвитку сприяють суспільно-політичній модернізації країни, створенню підвалин громадянського суспільства. Всебічний розвиток наукових досліджень, успішний процес комерціалізації технологій дозволить прискорити перехід до нового технологічного укладу, значно збільшити економічну конкурентоспроможність країни у довгостроковій перспективі. У процесі модернізації Казахстану життєво важливо знайти оптимальний баланс між економічними успіхами і забезпеченням суспільних благ.

ПОСИЛАННЯ:

1. Инновационное направление современных международных отношений / А.В.Бирюков, Е.С.Зиновьева, А.В.Крутских и др. Москва: Аспект Пресс, 2010. 295 с.
2. Васильев О.А. Розвиток виробничих сил, науки і техніки як головний фактор, що визначає соціально-політичну трансформацію сучасних держав/ О.Васильєв // Зовнішні справи. 2014. №9. С.44 – 47.
3. Васильев О.А. Вплив внутрішніх і зовнішніх чинників на суспільно-політичну трансформацію Казахстану/ О.Васильєв// Зовнішні справи.2016. №1. С.52 – 55.
4. Лагард Кристин. Казахстан: готовность к следующему этапу преобразований [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.kazpravda.kz.
5. Информация о Казахстане [Электронный ресурс]. Режим доступа: kazembassy.com.ua.
6. Назарбаев Н.А. Социальная модернизация Казахстана: Двадцать шагов к обществу всеобщего труда [Электронный ресурс]. Режим доступа: www.strategy2050.kz

Vasyliiev O.A. Role of Kazakhstan in social and political upgrade of the countries of the Eurasian Economic Union / SI «Institute of World History» NAS of Ukraine

In this article problems of modernization of Kazakhstan in the framework of Eurasian Economic Union are analyzed. The influence of the processes of innovative and post-industrial development on modern state and prospects of socio-political its transformation is considered.

Keywords: modernization, integration, transformation, social, political.

Васильев О.А. Роль Казахстана в общественно-политической модернизации стран Евразийского экономического союза / ГУ «Институт всемирной истории» НАН Украины

В статье анализируются проблемы общественно-политической модернизации Казахстана в рамках интеграционного объединения Евразийского экономического союза. Рассмотрено влияние процессов инновационного и постиндустриального развития на современное состояние и перспективы социально-политической трансформации страны.

Ключевые слова: модернизация, интеграция, трансформация, социальный, политический.

Стаття надійшла до редакції: 10.11.2016

Рекомендовано до друку: 22.12.2016